

Валерій ГОРОВИЙ,

д-р іст. наук,

заступник генерального директора НБУВ

Соціальні інформаційні комунікації і розвиток бібліотечної діяльності

Стаття присвячена висвітленню процесу еволюції соціальних інформаційних комунікацій та уявлень про них, аналізу чинників впливу на цей процес та умов його розгортання.

Нинішня цивілізація, пройшовши певний шлях у своєму історичному розвитку, являє собою складну систему людських співтовариств, що в процесі своєї еволюції набуває дедалі більше характерних рис цілісного соціального організму. Внутрішня єдність цього організму забезпечується розвитком системи відповідних соціальних комунікацій, що постійно вдосконалюються відповідно до зростаючих соціальних потреб на базі розвитку науково-технічного процесу, стимульованого, у свою чергу, суспільно корисною працею. Сьогодні цей процес інтенсивного вдосконалення системи розвивається насамперед у двох основних напрямках: підвищення якості та інтенсивності циркуляції інформації у вже діючих каналах, а також у зв'язку з постійним ускладненням структури суспільства, множенням, удосконаленням наявних каналів у процесі організації доступу до інформації користувачів, для обслуговування нових соціальних структур, що створюються в ході суспільної еволюції.

Паралельно в суспільній свідомості відбувається осмислення процесу розвитку соціальних комунікацій, їх ролі й значення в еволюції суспільства. Таке осмислення як тема для самостійного на-

укового пошуку набуло актуальності лише тоді, коли в суспільстві виникла необхідність:

- стійких інформаційних обмінів між соціальними структурами, у тому числі територіально розділених значними відстанями, а пізніше – і в загальноцивілізаційному масштабі, що, власне, і стало основою формування глобального інформаційного простору;

- зростаючої суспільної важливості достовірної передачі інформації без суттєвих втрат, негативного впливу технологічних шумів, що спотворюють інформацію;

- задоволення суспільних потреб у постійному розширенні доступу до наявних значущих обсягів інформації, пов'язаних з розвитком, ускладненням соціальної структури в процесі її постійного розвитку.

Тісно пов'язаною з даними питаннями є проблема ефективного використання нагромаджених у ході історичного розвитку людства знань, інформаційних ресурсів, що зберігаються на різних, у тому числі складних для використання в системі сучасних комунікацій, носіях. У той же час введення в суспільний обіг цієї інформації в обсягах, співзмірних з обсягами виробництва нової інформації, є принципово важливим для суспільства, оскільки має забезпечувати відповідний орієнтир, спадкоємність наукових, моральних, у широкому значенні культурних традицій розвитку суспільства. Розв'язання даної проблеми сьогодні неможливе без переосмислення ролі системи бібліотечних установ у сучасних умовах, введення як важливих складових цих установ до системи сучасних інформаційних комунікацій.

Слід зазначити, що уявлення про соціальні комунікації до постановки даної проблеми як такої певними фрагментами входили до предмета аналізу в складі цілого ряду наук, пов'язаних з науковим осмисленням соціальної проблематики.

Варто також наголосити на тому, що частиною авторів було заплутано поняття соціальних комунікацій у зв'язку зі змішуванням уявлень про функціональне значення цих каналів внутрісуспіль-

ного спілкування зі змістом інформації, що поширюється з їх допомогою. Характерним прикладом такого підходу до проблеми є позиція А. Соколова, який, здійснюючи історичний екскурс у минуле, доходить висновку про «обожнювання Слова» і на базі цього стверджує, що «обожнювання Слова означало обожнювання Комунікації»¹.

Однак перше твердження не є підставою для другого, хоча дослідник, для надання вагомості своєму висновку, посилається на вірш М. Гумільова «Слово»:

«В иной миг, когда над миром новым
Бог склонял лицо свое, тогда
Солнце останавливали словом,
Словом разрушали города...»²

У даному випадку, проте, під Словом розуміється не звукове оформлення знання, здобутого на базі практичного людського досвіду. У цьому випадку поет, очевидно, має на увазі сакральне значення даного поняття на рівні біблейського «ібо три свідетельствуют на небе: Отец, Слово и Святой Дух и ему три суть едино» (1.Иоан С. 5–7). Власне, ця думка підтверджується далі в продовженні вірша. Слово виступає там саме в розумінні найвищого релігійного символу дійсності, що практично не співвідноситься з поняттями, пов'язаними з відображенням земних соціальних комунікацій.

Очевидно, більш вдалі приклади уявлення попередніх поколінь людей про значення соціальних комунікацій можна знайти в красномовних давніх пам'ятках народної мудрості, народної творчості. Зокрема, скажімо, можна звернутися до давньокитайських пам'яток народної пісенної творчості «Ші Цзин»:

«Доблестью духа был наш Чжун Шань-фу одарен,

¹ Соколов А. В. Материя социальной коммуникации. – СПб. : Изд-во Рос. нац. б-ки, 2001. – С. 6 (352).

² Гумилев Н. С. Слово // Шестое чувство. – СПб. : Изд-во «Азбука классика», 2006. – С. 260–261.

Мягок, прекрасен, всегда почитал он закон,
Видом достойный и всем выраженьем лица,
Был осторожен, внимательным был до конца.
Древних реченья, как правила жизни любил»³

Як бачимо, відпрацьована у віках традиція використання народної пісенної творчості як соціальної комунікації між поколіннями, донесення її до свідомості якомога більшої кількості представників нових поколінь, значення для успішного функціонування суспільства усвідомлювалось його лідерами (в даному випадку царським наставником) вже в період від XI до VII ст. до н. е. І це зрозуміло, адже через традицію давньої народної пісні передавались відпрацьовані у віках уявлення про певні норми поведінки, своєрідний етичний закон, що сприяв соціальній згуртованості і керуванню внутрішньосуспільними процесами, що й обумовлювало цінність даного виду соціальних комунікацій. Про це ж, зокрема, ідеться і в бесіді з Конфуцієм (VI–V ст. до н. е.) одного з його найближчих учнів Ю Жо (Ю-цзи):

«Ю-цзи сказав: “Использование ритуала ценно потому, что оно приводит людей к согласию. Путь древних правителей был прекрасен. Свои большие и малые дела они совершали с ритуалом. Совершают то, что нельзя делать, и при этом в интересах согласия стремятся к нему, не прибегая к ритуалу для ограничения этого поступка – так поступать нельзя”»⁴.

Таким чином, протягом тривалого періоду дописемної історії людства наявність і розвиток системи соціальних комунікацій сприймалась як невіддільна складова відповідної традиції, пов'язаної з передаванням духовних цінностей між носіями закону співжиття людей, визнаними ними і підготовленими для такої місії людьми насамперед у вертикальному вимірі. У процесі чи-

³ Ши Цзин // Древнекитайская философия. Собрания текстов в 2-х т. – М. : Мысль, 1972. – Т. 1. – С. 96 (383).

⁴ Лунь Юй // Там само. – С. 142.

сельного збільшення людських співтовариств і зростання у зв'язку з цим потреби в ефективній соціальній координації, передача системи духовних цінностей, а також найбільш загальної інформації, пов'язаної із трудовою діяльністю, боротьбою з небезпеками зовнішнього світу, стала поширюватися по лінії горизонтальних міжособистісних зв'язків, також освячених традицією, досвідом попередніх поколінь. Водночас досвід у сфері праці, трудові навички передавалися людьми на рівні вдосконалення точності рухонаслідування, що відображало дедалі більш складні трудові процеси.

Поступово зміни в навколишньому середовищі, відповідне ускладнення суспільного життя обумовили необхідність оперування такими обсягами суспільно значущої інформації, які ставало дедалі важче, а потім і неможливо утримувати в активній пам'яті окремих людей. Це обумовило розвиток писемної традиції фіксації інформації, пізніше – у систематизації найдостовірніших, необхідних знань. Цей період і є часом формування спеціальних сховищ суспільно значущої інформації, що стали називатися бібліотеками. Зі зростанням обсягів інформаційних ресурсів відбувся поділ цих центрів збереження інформації на універсальні та зосереджені навколо певних напрямів використання в трудовій і пізнавальній діяльності, в інтересах певних наук, певних соціальних груп, у структурі суспільства. У кожній з них розроблялася своя комунікаційна специфіка, образно кажучи – мова, як засіб донесення інформації адресату. У літературі – це мова художнього слова, у математиці – мова цифр, у хімії – мова формул, у балеті – мова танцю тощо. Крім мови різноманітних наук, мови мистецтва ми сьогодні спостерігаємо особливості спілкування, пов'язані з використанням професійної термінології, умовних скорочень, переосмислення значення нових слів, виразів у професійному середовищі, не завжди зрозумілих непосвяченому.

Розвиток цього процесу насамперед виконує функцію, пов'язану з удосконаленням комунікаційних можливостей усередині певних

соціальних груп населення, і водночас сприяє забезпеченню вдосконалення системи обмінів інформацією в загальносуспільному вимірі.

Що ж стосується теоретичної розробки питань, пов'язаних з осмисленням явища соціальної комунікації, то протягом тривалого часу в історії людства вони не набували самостійного значення. Можна погодитися з тими авторами, які стверджують, що частково цього питання торкалися мислителі античності, звертаючи увагу на мову – логос. Пізніше комунікаційні можливості ув'язувалися з здобутками логіки, лінгвістики, мовознавства, соціології, спеціальної психології ХХ ст., документалістики, історичних наук та мистецтвознавства.

І хоча здобутки всіх цих наук і збагачували уявлення про соціальні комунікації, вони були підпорядковані реалізації завдань власних досліджень. Крім того, фактично, до середини ХХ ст. не сформовувався відповідний суспільний запит, що міг би підштовхнути дослідницьку роботу в даному напрямі. До цього рубежу в суспільному обігу не перебувало таких обсягів інформації, і не відчувалась необхідність у підвищенні відповідних якісних параметрів, потрібних для усвідомлення як дуже важливих проблем, пов'язаних саме з технологіями інформаційного обігу і, відповідно, із аналізом ефективності системи соціальних комунікацій.

Прискорене і дедалі менш контрольоване суспільними інститутами виробництво інформації, наростання кризи керування інформаційними ресурсами і лише часткове її вирішення на шляхах комп'ютеризації інформаційних процесів привернуло особливу увагу саме до проблеми вдосконалення каналів інформування, організації ефективної циркуляції інформації в сучасному суспільстві.

Другим важливим фактором зростання значення соціальних комунікацій у суспільній свідомості стали зростаюча однотипність, а далі й спільність завдань, що поставали перед людьми, часто на

значних відстанях між ними. Це обґрунтовувало раціональність, і дедалі частіше – доцільність інформаційних обмінів для вирішення актуальних суспільних проблем. Обмінів на тривалих відстанях, або в масштабі всієї цивілізації (яскравими прикладами цьому служить досвід спільної більш-менш успішної боротьби з інфекційними хворобами сучасності, засухами, паводками катастрофічних масштабів, негативний вплив яких часто перевищує масштаби країни, регіону, і на які дедалі частіше змушене реагувати людство як єдине ціле).

На базі досвіду колективної ліквідації проблеми, що постає перед міжнародним співтовариством, розвиваються загальноцивілізаційні інформаційні мережі, системи соціальних комунікацій, з допомогою яких відповідні наднаціональні інститути намагаються реагувати на суспільно значущі події, починаючи від погодних катаклізмів до питань колективної безпеки, глобальних аспектів економічного й соціального розвитку. Розвиток системи загальноцивілізаційних соціальних комунікацій у процесі глобальної еволюції при цьому набуває зростаючого значення. Відповідно зростаюче значення для суспільства має усвідомлення їх змісту, характеристик і потенційних можливостей.

Ускладнення структури суспільства обумовлює стрімкий розвиток різноманітних за матеріальним вираженням та змістовним наповненням соціальних комунікацій, що у своїй сукупності являють собою дедалі складнішу, багаторівневу систему. Ця система сприяє зміцненню соціальної єдності суспільства, і є важливим фактором розвитку можливостей його подальшого розвитку. Особливо активно цей процес спостерігається протягом кількох останніх десятиріч. У цей час удосконалення соціальної структури суспільства тісно ув'язується з динамічним розвитком демократичних процесів, активним розвитком політичних структур більшості країн світу. Під впливом науково-технічного прогресу, швидкоплинних перетворень у сфері ринкової економіки відбува-

ється вдосконалення структури у сфері трудової діяльності, науки, культури, дозвілля та ін.

Характерне для нашого часу технологічне ускладнення всіх аспектів людської діяльності обумовлює необхідність постійного вдосконалення кваліфікації дедалі значнішої частини працездатного населення, удосконалення системи навчання і професійної перепідготовки. У зв'язку з цим у структурі соціальних комунікацій відбувається постійне вдосконалення тієї її частини, що забезпечує навчальний процес, доступ до знань для дедалі більшої кількості користувачів. Саме в цій сфері найбільш успішно активізуються сучасні бібліотеки.

Зростаюче значення соціальних комунікацій у житті сучасного суспільства набуло вже того рівня, коли подальша еволюція такого інструменту соціальної організації більше не може відбуватися стихійно, потребує серйозної суспільної уваги, наукових підходів до вивчення змісту цього явища, його особливостей, аналізу наявного досвіду і вироблення необхідних прогностичних орієнтирів. Природно, що дослідники останнім часом дедалі більше уваги приділяють вивченню різних аспектів цієї проблеми як самостійного предмету вивчення.

Хоча вважається, що вивчення комунікативних процесів у суспільстві розпочалося ще за часів Платона, однак відповідні дослідження, що стали базою для сучасного наукового осмислення таких процесів, фактично були розпочаті під впливом суспільних запитів періоду Першої світової війни. Фундаментальні роботи в цьому напрямі наукових досліджень з'являються в середині ХХ ст. У цей час загострювалася потреба в інтенсифікації інформаційних обмінів. Такий суспільний запит обумовив відповідний розвиток нових комунікаційних систем і технологій на базі розвитку кібернетичної теорії.

У вітчизняній науці уявлення про соціальні комунікації почали особливо активно розвиватися в другій половині ХХ ст. з інтенсифікацією інформаційних обмінів в усіх сферах суспільного

життя на базі активного впровадження здобутків науково-технічного прогресу. У цей час відбувається розрізнення понять, пов'язаних зі змістом того, що передається, і уявленнями про організацію функціонування передавального механізму як такого.

«Энциклопедический словарь» 1954 р. видання тлумачить поняття комунікації у двох вимірах: «як шляхи сполучення, засоби зв'язку» та як мовознавчого терміну «як повідомлення, словесна передача думок»⁵. Автори словника ще не вводять в обіг поняття соціальних комунікацій. Однак, згідно зі словником, військові комунікації – це шляхи сполучення (залізничні, шосейні, ґрунтові, повітряні), що зв'язують діючі війська з їх базами, тобто забезпечують життєздатність військ. Говорячи про морські комунікації, автори вказують на те, що вони є «лініями (напрямами) усталеного судноплавства, обмеженого пунктами відправлення і прибуття суден»⁶.

Таким чином, на даному етапі уявлення про комунікації були пов'язані з відповідною суспільною потребою, двома або ж більше учасниками, усталеними напрямами, з певним матеріально-технічним забезпеченням. На цьому етапі розгляду проблеми інформаційні обміни були виділені в спеціальний сегмент комунікацій, віднесений до мовознавства.

У процесі прискорення суспільного розвитку другої половини ХХ ст. у нашій країні зростає інформаційне насичення, інформаційний супровід здійснюваних перетворень, що пізніше одержав назву інформатизації суспільства. У зв'язку з цим важливість інформаційних комунікацій у системі механізмів суспільних обмінів зростає, і їм приділяється дедалі більша увага дослідників. Поступово формується точка зору про такі комунікації як механізм спілкування, «передача інформації від людини до людини – специфічна форма взаємодії людей у процесі їх пізнавально-трудової діяльності, що здійснюється

⁵ Энциклопедический словарь / гл. ред. Б. А. Введенский . – М. : Гос. науч. изд-во «Большая Советская Энциклопедия», 1954. – Т. 2. – С. 117.

⁶ Там само.

головним чином з допомогою мови»⁷. При цьому зростає розуміння значення «інших знакових систем» у структурі комунікацій.

У структурі поняття комунікації розмежовуються складові, пов'язані з відображенням форм зв'язку (наприклад, телеграф, радіо, телефон)», самого «акту спілкування як зв'язку між двома чи більше індивідами, заснованому на взаєморозумінні»⁸. Введення даної тези говорить про зростаючу важливість якісних параметрів комунікаційних процесів для їх учасників. Самостійного значення набуває поняття масової комунікації як процесу повідомлення інформації з допомогою технічних засобів – засобів масової комунікації (з використанням друку, радіо, кіно, телебачення) чисельно значним, розсосередженим аудиторіям⁹.

Розвиток технічного прогресу призводить навіть до надмірної його ідеалізації в понятійному апараті. І тому в обіг вводиться думка про комунікацію (масову) як процес виключного «поширення інформації за допомогою технічних засобів»¹⁰.

Соціологічні уявлення про комунікативні дії збагачуються розумінням того, що вони узгоджують «життєвий світ» людини, створюють умови для надання йому людського сенсу, слугують інструментом його недеформованого збереження й оновлення, через осмислення життєвих ситуацій поновлюють запас соціокультурних зразків, що сприяють удосконаленню людських контактів і здатні формувати фундамент для раціональної соціальної інтеграції.¹¹ Характерно, що друга половина 90-х років минулого століття стала періодом удосконалення інформаційної інфраструктури нової української держави, і тому в нашій науці із зростаючими

⁷ Советский энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1986. – С. 610.

⁸ Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 46.

⁹ Там само.

¹⁰ Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – С. 543.

¹¹ Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під заг. редакцією В. І. Воловича. – К. : Укр. центр духовн. культури, 1998. – С. 242–243.

суспільними запитами в теоретичному плані поглиблюються уявлення про практику організації сучасних ділових комунікацій. При цьому відбувається усвідомлення того, що від ефективності відповідних соціальних комунікацій можливість реалізації цілей взаємодії зростає, якщо правильно організувати її проведення і досягти при цьому атмосфери взаєморозуміння, довіри та співробітництва»¹².

У процесі демократизації суспільного життя, розвитку технічної бази засобів масової інформації зростає їх вплив у суспільстві і, відповідно, поглиблюється осмислення змісту масових комунікацій як інструменту соціокультурної взаємодії в масштабах суспільства, одного з фундаментальних чинників його розвитку. «Через циркуляцію в соціумі знань, цінностей, норм, соціальних сенсів, вирішених у знаковій формі, ними символічно охоплюється складна структура соціального простору, доступного для сприймання масовою, нормативною, індивідуальною свідомістю»¹³.

Розвиток соціальних інформаційних комунікацій у другій половині ХХ ст. у різних сферах інформаційної діяльності обумовлює формування специфічних особливостей їх функціонування. Ці особливості проявляються в специфіці підготовки відповідних інформаційних ресурсів (н. п., спеціальні і для широкого використання), в організації згідно з поставленою метою каналів передачі інформації (н. п., друковані видання книжково-журнальної форми, поширення інформації з допомогою технічних можливостей ЗМІ тощо), організації механізмів зворотного зв'язку, оцінки ефективності соціальних комунікацій (н. п., прямі контакти з замовником, матеріали соціологічних досліджень, аналіз поведінки, діяльності користувачів у сфері, що стосується відповідного інформаційного забезпечення та ін.). Така спеціалізація набуває дедалі більш сталого характеру, диференціюючись, у свою чергу, в основному в

¹² Там само. – С. 243.

¹³ Там само. – С. 244.

тих, що вже набули певних специфічних самостійних рис, напрямках. На сьогодні вже набули відносної самостійності соціальні комунікації управлінської сфери, наукові комунікації, політичні, що певною мірою, але не повністю накладаються на систему засобів масової комунікації.

Така спеціалізація, наявність досить чітко сформованого соціального запиту на інформацію стало важливим чинником перебудови також і бібліотечної роботи, розвитком, зокрема, її інформаційно-аналітичного аспекту, що сприяє активному розкриттю фондів перед користувачами, ефективному використанню інформаційних ресурсів.

У другій половині 90-х років минулого століття, коли в Україні розпочався період певного економічного поживлення, що дало поштовх активізації всіх напрямів суспільного розвитку, набули додаткової актуальності суспільні запити на необхідні для цього інформаційні ресурси. Особливо це стало характерним для управлінських, а також економічних, вітчизняних і зарубіжних, структур. У зв'язку з цим інформаційна сфера, у тому числі і бібліотечна, одержала певне фінансування, що стало матеріальною базою для її оновлення, для впровадження сучасних електронних інформаційних технологій, технологій, що зробили значний вплив на розвиток системи соціальних комунікацій.

У цей час ситуація в нашій країні дуже подібна із ситуацією в багатьох інших пострадянських державах. Як справедливо зауважують дослідники Н. і Е. Мариничеви, «предметом спеціального вивчення явище комунікацій стає лише в сучасну епоху, очевидно, лише із 60-х років нашого (минулого. – В. Г.) століття. Очевидно, що ця обставина обумовлена відповідними передумовами. Розвиток виробництва, що супроводжувався розподілом праці, розвиток засобів транспорту і зв'язку, різноманітних технічних засобів для передачі інформації стало матеріально-виробничими і технічними передумовами для виділення комунікацій у спеціальний вид діяльності і її спеціального вивчення.

Диференціація і дедалі зростаюча різноманітність матеріальних та ідеологічних суспільних відносин, що зумовили колосальне зростання контактів і видів спілкування, стали соціальною передумовою для розгляду до комунікації як спеціального виду діяльності. Зрештою, розвиток науки й наукового знання, що породив так званий “інформаційний вибух”, обумовив наукову постановку проблеми комунікації»¹⁴.

З погляду сьогодення наведене твердження потребує лише певних уточнень. Кардинальна перебудова суспільства на території нинішнього СНД у руслі реалізації проектів демократизації західного типу, перебудова економічної діяльності з орієнтацією на ринкові форми господарювання, відсутність помітного впливу домінуючої раніше ідеології – все це обумовило прискорення процесів глибокого структурування суспільства. Воно відбувається значно швидше відповідних усталених змін у структурі суспільства країн Заходу і обумовлює більшу гостроту суспільних запитів у сфері комунікаційної діяльності.

Водночас разом з розвитком науки і наукового знання, що, як справедливо зазначають дослідники, породило «інформаційний вибух», його причиною стала реалізація певних можливостей сучасного технічного прогресу. Особливо з розвитком електронних інформаційних технологій. Під їх впливом постійно розширюється не лише доступ до наявних інформаційних ресурсів для дедалі більшої кількості членів суспільства, але й створюються можливості для продукування ними власної нової інформації і введення її в систему соціальних комунікацій. У зв'язку з цим виникають нові, досить відчутні і несподівані проблеми. На сьогодні саме некваліфікована частина виробників інформації, заповнюючи систему соціальних комунікацій низькоякісною інформацією, створює проблему інформаційних шумів тепер уже змістовного

¹⁴ *Мариничева Н. А., Мариничев Э. А.* Коммуникация и социальная информация // Проблемы интеграции социально-коммуникационных наук в социалистическом обществе: сб. науч. тр. – Л., 1986. – С. 71–72.

характеру, що ускладнює пошук потрібних даних учасникам ділового спілкування.

У сукупності своїй напрацювання сучасних дослідників сьогодні вже дають можливість окреслити характерні особливості соціальних комунікацій, що дають змогу відмежувати їх від інших процесів взаємодії між суб'єктами, «опосередкованої певним об'єктом»¹⁵. Для уявлення про соціальні інформаційні комунікації саме зміст даного об'єкта має принципове значення. А. Соколов, справедливо загострюючи увагу на об'єкті, що передається в результаті комунікативних дій, однак продовжує свою думку, далі впадаючи в необґрунтований ідеалізм. Зокрема, він говорить про те, що даний об'єкт «може мати матеріальну форму (книга, мова, лист, милостиня, подарунок тощо) або ж не мати її. Наприклад, комунікант може неусвідомлено впливати на реципієнта, викликаючи в нього довіру, симпатію, антипатію, любов. Виражена форма комунікації – спілкування людини самої із собою (внутрішня мова, роздуми, спогади тощо)»¹⁶.

Із твердження А. Соколова можна зробити висновок про можливість поширення якогось абстрактного «довір'я, симпатії, антипатії, любові» як фактора універсального впливу на всіх учасників спілкування, тоді як насправді такі почуття виникають на базі оцінки змісту одержаної реципієнтом інформації, і ця оцінка завжди індивідуальна. Вона може повністю або ж частково збігатися з оцінками інших людей, або ж і зовсім відрізнятися від них.

Стосовно ж спілкування людини «самої із собою», то, враховуючи твердження даного автора про те, що «учасниками комунікації виступають два суб'єкти»¹⁷, необхідне для цього роздвоєння

¹⁵ Соколов А. В. Метатеория социальной коммуникации. – СПб. : Из-во Рос. нац. б-ки, 2001. – С. 16 (352).

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

особи може бути предметом вивчення в психіатрії і не може сприяти з'ясуванню особливостей комунікації, як такої.

Принципово важливе питання про матеріальність об'єкта комунікації значною мірою пояснює Г. Швецова-Водка, зауважуючи, що головними елементами інформаційно-комунікаційної системи є «джерело інформації, яке виробляє “сиру” інформацію, або повідомлення, що має бути переданим», «передавач, який кодує чи модулює цю інформацію», «канал, яким закодована інформація або “сигнал” передається в пункт одержання інформації», та одержувач, який декодує або перемодулює одержуваний сигнал»¹⁸. До головних елементів системи дослідник вводить і «призначення або кінцеву мету інформації»¹⁹, що стосується насправді не структурних параметрів системи, а змістовного, цілевизначального виміру даного процесу.

Однак у даному випадку важливим є те, що Г. Швецова-Водка в уявленнях про канал солідарна з поглядами дослідників, які розуміють під каналами в системі соціальних комунікацій «будь-який пристрій для передачі інформації; сукупність пристроїв, об'єднаних лінією зв'язку (провідною радіо, радіорелейною та ін.) для передачі інформації»²⁰.

Свої аргументи на предмет «матеріалізації» предметів, що несуть інформацію, наводять дослідники Мариничеви: «На найпростіших рівнях людської діяльності, – пишуть вони, – комунікативним предметом, тобто предметом, що несе інформацію, може бути як саме предметно-знаряддева діяльність, так і її продукт. Розвиток форми комунікації здійснюється з допомогою цілої системи “комунікативних предметів, вироблюваних суспільством”. Однак мовне спілкування і відповідно природна мова

¹⁸ Швецова-Водка Г. М. Документознавство : навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – С. 44.

¹⁹ Там само.

²⁰ Словарь иностранных слов. – 18-е изд. стер. – М. : Рус. яз., 1989. – С. 215.

є основною формою діяльності в процесі комунікації»²¹.

Матеріальність інформаційних обмінів у процесі соціальних комунікацій відзначають радянські дослідники В. Афанасьєв та А. Урсул, підкреслюючи, що «об'єктом соціально-інформаційних процесів є будь-який фрагмент дійсності, що перебуває у взаємодії із суб'єктом і є для нього джерелом інформації. У цьому плані як об'єкти інформації виступають предмети і явища, відносини і процеси, властиві соціальній формі руху матерії, а також іншим формам, оскільки вони втягнуті в орбіту соціального життя, пізнаються, перетворюються і використовуються людиною, суспільством»²². І далі: «Звичайно розрізняють п'ять груп технічних засобів: засоби для одержання і відтворення інформації; засоби фіксації інформації; засоби дублювання інформації; засоби передачі інформації; засоби переробки інформації»²³.

Варто зауважити, що дане твердження сьогодні абсолютно відповідає і тим процесам, що пов'язані з оновленням бібліотечної діяльності. З розвитком електронних інформаційних технологій у бібліотечних установах відкрилися додаткові можливості для якісного комплектування інформаційними ресурсами необхідними користувачам, у тому числі й корпоративним. У них з'явилися можливості оперативно і якісно керувати наявними ресурсами, продукувати інформацію про ці ресурси і поширювати її в системі соціальних інформаційних комунікацій, цим самим сприяючи її ефективному використанню. І, нарешті, у бібліотечних установах сьогодні з'явилася можливість обслуговувати систему дистантних користувачів інформацією, тематично підбраною і спеціально організованю для оптимального використання.

²¹ *Мариничева Н. А., Мариничев Э. А.* Коммуникация и социальная информация. – С. 87.

²² *Афанасьев В. Г., Урсул А. Д.* Социальная информация // *Вопр. философии.* – 1974. – № 10. – С. 71.

²³ Там само.

Теоретичне визнання об'єкта комунікацій як матеріального предмета досліджень, як засобу зв'язку будь-яких об'єктів матеріального світу, як процес спрямованого зв'язку між людьми, в основі якого лежать виробничі відносини,²⁴ має суттєве науково-практичне значення. Воно має бути чітко окресленою основою для сучасних науково-методичних розробок у сфері вдосконалення інформаційних обмінів у суспільстві, ефективності використання наявних інформаційних ресурсів.

Варіант ідеального об'єкта комунікацій, окреслений з позицій суб'єктивного ідеалізму, де ідеальне ототожнюється з колом переживань окремої людини, не знаходить на сьогодні механізмів стійкої, повторюваної реалізації в соціальній практиці. І при цьому «будь-яка комунікація – спілкування, але не будь-яке спілкування – комунікація, тобто можливе існування ряду ситуацій, коли спілкування індивідів протікає без комунікативних зв'язків. Тоді процес являє собою просто психічну діяльність, спрямовану на саму себе»²⁵.

У цілому ж, узагальнюючи сучасні уявлення про інформаційні комунікації, можна констатувати, що:

– вони базуються на виробничих відносинах і залежать як від їхнього рівня розвитку, так і від розвитку відповідних продуктивних сил;

– метою їх функціонування є об'єднання необхідних для існування суспільства видів діяльності, координація в його інтересах цілеспрямованої діяльності наявних соціальних інститутів, окремих членів суспільства, забезпечення необхідного внутрішнього обміну результатами матеріального та духовного виробництва;

– універсальна схема соціальних інформаційних комунікацій включає в себе, крім об'єкта, що передається, двох або більше

²⁴ Родіонов Б. А. Коммуникация как социальное явление. – Ростов : Изд-во Рост. ун-та, 1984. – С. 7.

²⁵ Там само. – С. 56.

суб'єктів, кожен з яких може у свою чергу включати в себе окрему людину, групу людей аж до суспільства в цілому. У соціальних інформаційних комунікаціях об'єктом є соціальна інформація – та інформація, що функціонує в суспільстві;

– засобами передачі соціальної інформації в комунікаціях можуть бути будь-які з відомих на сьогодні матеріальних носіїв до носіїв електронної інформації включно, а також технічні та інші пристрої, що забезпечують доставку інформації на тих чи інших носіях;

– формами передачі інформації є всі вироблені практикою соціального інформування жанри електронної інформації, друкованого слова, мови, науки, всіх видів мистецтв символіки, народної творчості і т. ін.

Слід підкреслити, що з розвитком засобів вираження змісту інформаційних ресурсів, форм передачі соціально значущої інформації зростає їх діалектична єдність із специфікою розвитку відповідних каналів системи соціальних комунікацій.

Якщо, скажімо, століття тому при розгляді комунікацій як таких будівництво доріг розглядалося кожною державою як об'єкт багатofункціонального призначення: для переміщення вантажів, транспортного сполучення, забезпечення швидкого поштового зв'язку як вагомий фактор військового значення тощо – то сучасні інформаційні комунікації – це спеціалізовані канали передачі інформації, інформаційних обмінів, конструктивно призначені лише для цієї своєї функції, у своєму вдосконаленні залежать лише від неї і не виконують ніяких інших функцій. У свою чергу відповідно сформована інформація може бути передана користувачам лише з допомогою спеціальних інформаційних комунікацій і без них також не може бути ефективно використана.

Під соціальними інформаційними комунікаціями, таким чином, розуміється комплекс матеріальних засобів, що передає інформацію в соціальній структурі суспільства, організований у відповід-

ності з запитами даної структури, необхідними для її існування та розвитку.

Варто зауважити також наступне: протягом останніх двох-трьох десятиріч у суспільстві різко зростають обсяги нагромаджених інформаційних ресурсів. Вони, як правило, структуруються в тематичні бази, що пов'язані із соціальними інформаційними комунікаціями, хоча й не є їх складовим елементом. У зв'язку з цим можна прогнозувати, що, розвиваючи активні форми обслуговування користувачів, у тому числі дистантні, у систему сучасного соціального інформування, на рівні електронних інформаційних технологій дедалі більш активно будуть входити бібліотечні, архівні установи, різні за призначенням інформаційно-аналітичні центри. За допомогою Інтернету на соціальні інформаційні комунікації в суспільстві дедалі більшою мірою буде здійснювати вплив глобальний інформаційний простір. У зв'язку з цим можна чекати, що в найближчі роки вітчизняна структура соціальних інформаційних комунікацій відповідно до глобальних закономірностей зазнає серйозних впливів і згідно із структурною перебудовою суспільства – значних змін.